

MELKØYAPROSJEKTET OG FORMIDLING

MELKØYAPROSJEKTET KULTURHISTORISKE REGISTRERINGER OG UTGRAVNINGER 2001 OG 2002
DEL 6: FORMIDLING

Morten Ramstad

0,75

MELKØYA

Dette kapittelet omhandler de ulike formidlingstiltak som ble utført som en del av Melkøya-prosjektet. I forvaltningsprosjekter er det generelt stor vilje og lyst til formidling. I møte med lokalbefolkningen treffer man som regel et svært interessert og lydhørt publikum. Imidlertid er rammene og muligheten for formidling små, og dette er tiltak som må utføres i tillegg til de lovpålagte oppgavene som regulerer selve utgravningene. Denne tematikken danner utgangspunkt for første delen av dokumentet og det vises her til en del paradokser og valg man blir konfrontert med i skjæringspunktet mellom utgravning, forvaltning og formidling.

Deretter følger en presentasjon av Melkøya-prosjektet og formidling. Denne presentasjonen er todelt. Først drøftes en rekke mindre formidlingstiltak, mens andre halvdel er viet til en større presentasjon av utstillingsprosjektene "Form i fortida" og "Ilden i Sentrum". Snarere enn en ren deskriptiv gjennomgang av de to utstillingene er det lagt vekt på å redegjøre for hva vi ønsket å oppnå med utstillingene i et større kunnskapsperspektiv.

Melkøya-prosjektet. Forvaltning samfunn og formidling

I utgangspunktet var det ikke planlagt noe helhetlig eller strategisk satsing på formidling i forbindelse med Melkøya-prosjektet. Planen var at man skulle formidle resultatene gjennom en mindre midlertidig temautstilling på Tromsø Museum og i museets populærvitenskapelige tidsskriftet, *Ottar*. Etter hvert som man internt i prosjektet begynte å arbeide mer konkret med formidling og formidlingsstrategier ble det av flere årsaker besluttet å satse mer omfattende på dette.

LNG-anlegget på Melkøya kom til å bli selve symbolet på den nye gass- og oljebaserte virksomheten i landsdelen. Utvinningen av gassen fra Snøhvitfeltet representerte den største industriutbyggingen i Nord-Norge noensinne og kom derfor til å bety mye for en region preget av avindustrialisering og fraflytting. Snøhvitutbyggingen var også strategisk viktig i forbindelse med den politiske satsing og vektlegging av nordområdene, og i markedsføring av norsk høyteknologi.

Utbyggingsplanene var imidlertid omdiskuterte og gjenstand for stor debatt både regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Mange var opptatt av de miljømessige sidene av LNG-prosjektet og farene disse medførte i det som ble omtalt som et av verdens mest sårbare marine biotoper (fig. 6.1). Konfliktnivået knyttet til selve Snøhvitutbyggingen førte også til at utgravningen kunne bli oppfattet som selve startskuddet i utvinningen av ikke-fornybare energikilder fra Barentshavet.

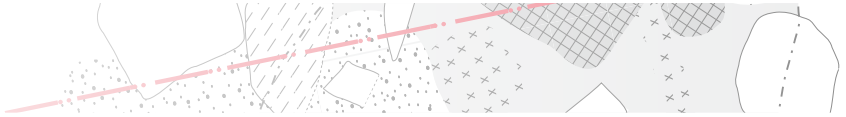

Fig. 6.1. Natur og Ungdom fikk mye oppmerksomhet da de 5. juli lenket seg fast til porten på anleggsområdet på Meland i protest mot Snøhvit-utbyggingen. Foto: Melkøya-prosjektet © Tromsø Museum Universitetsmuseet

Allerede etter første feltsesong var det som en følge av utgravingsvirksomheten store landskapsmessige endringer på Melkøya. De omfattende arkeologiske inngrepene på øya var dermed et synlig symbol på noen av de miljømessige utfordringene som var knyttet til industribygging og offshore-relatert virksomhet i landsdelen. Kulturminnevernets relasjoner til politikk og samfunnsutbygging ble dermed aktualisert i langt større grad enn det som normalt var tilfellet ved forvaltningsprosjekter.

Det var mye som talte for at også de arkeologiske undersøkelsene kom til å ha stor publikumsappell. Melkøya-prosjektet var til da det største utgravningsprosjektet som var foretatt i Norge. Størrelsen på prosjektet, kombinert med oppsiktsvekkende funn slik som ravperler og velbevarte "steinaldertyggiser", førte til at utgravningene fikk mye oppmerksomhet i arkeologiske fagmiljø og i regionale og nasjonale massemedier. Det var dessuten gjort få arkeologiske undersøker lokalt i Hammerfest tidligere. Med utgangspunkt i dette var det grunn til å tro at omfattende arkeologiske undersøker, som også kunne sees fra byen, ville medføre stor nysgjerrighet og interesse i lokalmiljøet.

Samlet syntes det å være mange og bredt sammensatte forhold som tilsa at prosjektet burde gi formidlingen en mer fremtredende rolle enn det som er vanlig ved forvaltningsprosjekter. I oppstartsfasen til prosjektet stod vi derfor overfor en rekke utfordringer knyttet til den vekt og de ressurser vi skulle legge ned i fortløpende kommunikasjon og formidling til lokalmiljø, massemedia og til en større interessert offentlighet.

Formidling av forvaltningsgravninger, - et paradoksalt prosjekt

I kulturminnelovens formålsparagraf vises det til vern av kulturminner som en del av vår kulturarv og identitet og som et ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Her blir det presisert at det er et nasjonalt ansvar å ta vare på og forvalte kulturminnene slik at de kan gi varig grunnlag for opplevelse, selvforståelse og virksomhet (§1). Siden kulturminner skal gi grobunn for opplevelse og selvforståelse vil det være naturlig å forstå formidling utenfor fagmiljøene, med de tekniske grep dette krever, som et essensielt område for kulturminnevernet og herunder selvsagt også forvaltningsarkeologien. Det kan derfor virke som et paradoks at dette ikke følges opp når det gjelder dispensasjon fra fredningsbestemmelsene. Gjennom frigivingsundersøkelser legges det i dekningsplikten bare opp til dekning forbundet med selve utgravningene samt til faglige formidling basert på rapporter og annen dokumentasjon. Tiltakshaver kan kun belastes de utgifter som er forbundet med gjennomføring av utgravningene og som er nødvendige for å sikre det vitenskapelige kildematerialet. Øvrige dokumentasjons og formidlingstiltak defineres i denne sammenhengen som unødvendige utgifter og kan følgelig ikke belastes tiltakshaver. I lovverket ligger det dermed ingen forpliktelser knyttet til tilbakeføring av kunnskap til lokalmiljø eller en større offentlighet.

Man kan følgelig ha prosjekter slik som Melkøya, som belaster samfunnet med flere titalls millioner kroner, men der resultatene utelukkende formidles og diskuteres innenfor de snevrere rammene som settes av forvaltning og akademia. Selv om potensialet for å drive formidling ofte vil være svært stort, vil det som regel være vanskelig å gi tilstrekkelig rom for slik virksomhet innefor korte tidsfrister og begrensede budsjetter. Formidling er dermed noe som må komme på siden av det øvrige arbeidet, og som svært ofte vil måtte utføres i tillegg til de regulære pliktene knyttet til forvaltningsprosjektene. Populærvitenskap er videre lite akademisk meritterende. I et mer strategisk perspektiv vil det derfor være "lønnsomt" å velge bort formidling og isteden satse på fagartikler og annen mer fagligrettet virksomhet (Bjerck 1989:177).

Utgravingsfeltet; i skjæringspunktet mellom akademia og lokalbefolkning

Feltarbeid foregår ofte på små steder lagt unna forvaltnings- og kunnskapsinstitusjonene. Selv i en by som Hammerfest tilsa størrelsen på Melkøya-prosjektet, med mer enn 50 arkeologer i felt, at vi kom vi til å prege bybildet. Det arkeologiske utgravningsfeltet kan i et slikt perspektiv betraktes som et møtepunkt mellom forvaltning, akademia og en større offentlighet bestående av tiltakshavere og andre berørte, historieinteresserte, skoleklasser og lag, og den øvrige lokalbefolkning.

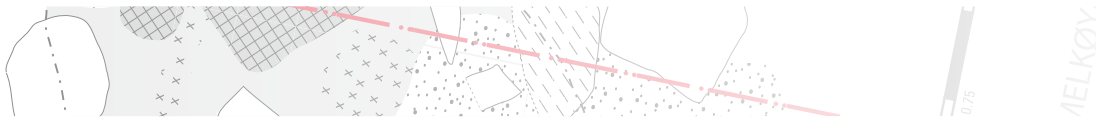
Det viser seg som regel at publikumsappellen ikke bare er knyttet til hva man finner, men ofte i like stor grad

til feltarkeologiens metoder og de arbeidsmåter man benytter. For arkeologen er møtet med lokalbefolkningen både en spennende utfordring samtidig som det er en velegnet arena for å formidle fagdisiplinen en selv er en utøver av. Imidlertid konfronteres feltarkeologen(e) også med interesser som i vel så stor grad kan være relatert til de offentlige eller private tiltak som gjennomføres som til de arkeologiske data som utgraves.

Innsikten i forvaltningsvesenet og lovverket varierer. I møte med publikum blir man ofte både bedt om å redegjøre og forsvare de bestemmelsene som regulerer utgravninger. Mange reagerer på omfanget og kostnadsnivået ved arkeologiske utgravninger. Dette gjør seg spesielt gjeldende i de tilfeller der tiltaket dekkes over trange kommunale budsjetter eller av små lokale bedrifter. Men også ved de store prosjektene stilles det ofte spørsmålsteget ved hvem som betaler for utgravningene og hvilken nytteverdi de har for lokalmiljøet. Var det for eksempel slik at gjennomføringen av Melkøya-prosjektet utelukkede var en mulighet for Universitetet i Tromsø å bedrive omfattede og meritterende forskning "sponset" av Statoil?

Uten at Melkøya-prosjektet forsøkte å gi noe tilbake i form av kunnskap og fortløpende kommunikasjon om resultatene fra gravningene ville vi, og trolig med rette, fremstå som representanter for et distansert akademia som agerte med liten forståelse for lokalbefolkningen og de følelser, interesser eller det eierskap de måtte ha overfor "sine" kulturminner. I et større verneperspektiv ville dette heller ikke være med på å stimulere lokalmiljøers interesser og kunnskap om "egne" kulturminner og deres bevaring (Bjerck 1989:177). Satsing og interesse av formidling av forvaltningsprosjektene vil dermed både være en viktig og nødvendig strategi for å demme opp for et stadig mer utbredt bilde av arkeologi og forvaltningsparadigmet som noe fremmed og fjernt av "folk flest" (Bratteli 2006:241).

Med bakgrunn i slike forhold ble det dermed lagt opp til mer helhetlige og planmessige strategier for å tilbakeføre noe den kunnskapen som utgravningene på Melkøya genererte.

Melkøya-prosjektet og strategier for formidling

I lys av kunnskapsformidling kunne feltvirksomheten betraktes som en sentral og spennende kontaktflate mellom forvaltning, forskning, arkeologi og omverdenen (jf. Glørstad 2004:201). Formidlingen skulle ha som målsetting å nå bredest mulig, samtidig skulle det satses konkret innenfor mindre og mer veldefinerte kanaler for å nå spesifikke målgrupper. Selve Melkøya-prosjektet kunne betraktes som en mulighet til å nå andre og større målgrupper enn det som normalt var Tromsø museum og Universitetet i Tromsøs samhandlingspartnere.

I stedet for at formidlingen var noe vi skulle gjøre på siden av det regulære prosjektarbeidet, ble det ansett som mer hensiktsmessig at den inngikk som en integrert og vesentlig del av prosjektet. Selv om en mer omfattende satsing på formidling lå utenfor rammene av den lovpålagte virksomheten knyttet til forvaltningsprosjekt stilte Statoil seg positiv til at denne type virksomhet fant sted. Formidlingsarbeidet utgjorde etter hvert en stor arbeidsmengde og førte til utvidelser og forlengelser av selve prosjektarbeidet. Bare på utstillingsprosjektene "Ilden i sentrum" og "Form i fortiden" ble det fra prosjektgruppen brukt over fire årsverk. I tillegg ble det lagt ned betydelig innsats i forbindelse med drifting og oppdatering av prosjektets hjemmeside, men også i forbindelse med to hefter i Tromsø museums populærvitenskapelige tidsskrift *Ottar*, en rekke publikumsarrangementer, mindre utstillingsprosjekter samt populærvitenskapelige foredrag.

Melkøya-prosjektet hadde følgende hovedsatsingsområder for formidling:

- Faglig formidling
 - artikler, postere og foredrag
 - hovedfag og mastergradsprosjekter
- Populærvitenskapelige artikler
 - produksjon av *Ottar*-hefter
 - øvrige populærvitenskapelige tidsskrift og årbøker
- Hjemmeside
- Feltformidling og presse
 - omvisninger i felt
 - publikumsdager i Hammerfest og Tromsø
 - midlertidige utstillinger i felt
 - pressedekning
- Utstillingsprosjekter
 - Form i fortida
 - Ilden i sentrum

Master- og hovedfagsoppgaver

Melkøya-prosjektets arbeid var primært knyttet til funnbehandling, dokumentasjon og rapportering. Det var selvsagt også ønskelig at materialet ble satt innenfor større metodiske, teoretiske eller kulturhistoriske rammer. Som et ledd i en slik strategi anså vi det som svært viktig å tilgjengeliggjøre resultatene fortløpende til interesserte forskere og studenter.

Følgende hovedfags- og masteroppgaver fra Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø, anvender data fra Melkøya-prosjektet:

- BjørnChristian Edvardsen 2004. *Bruken av geofysiske metoder ved arkeologiske prosjekter/registrering: en gjennomgang av nytteverdien og brukervennligheten til geofysiske metoder for registrering av kulturminne: eksemplifisert gjennom tre lokaliteter av ulik arkeologisk og geologisk karakter*. Forut for selve Melkøya-prosjektet og frivingsundersøkelsene på øya, ble det i regi av fagenhet for arkeologi ved Tromsø Museum foretatt geofysiske undersøkelser i Sundfjæra og Normannsvika våren 2001. Edvardsen presenterer gjennomføringen og resultatene av disse undersøkelsene. Metodene drøftes kritisk hvorpå resultatene evalueres i forhold til de strukturer og funnområder som ble avdekket ved flateavdekkingene i 2001 og 2002.
- Alma Thuestad 2005. *En romlig analyse av tidlig eldre steinalderlokaliteter i Vest-Finnmark og Troms*. Det tidlige mesolittiske aktivitetsområdet Ts11416 i Sundfjæra Midtre presenteres sammen med tre andre boreale og preboreale lokaliteter i Vest-Finnmark og Troms. Hovedfokuset er på en romlig analyse av lokalitetene med utgangspunkt i artefaktmaterialets fordeling og sammensetning. Til støtte for diskusjonen er det utarbeidet en rekke detaljerte tabeller og distribusjonskart.
- Britt Astrid Gystad 2005. *Klassifikasjon - mer enn metode. Klassifikasjonssystemer i norsk steinalderarkeologi*. Gystad foretar en kritisk drøfting av ulike klassifikasjonssystemer som er anvendt for norsk steinalder. Med utgangspunkt i eksempler fra Tromsø Museum, men også fra de siste års store prosjekter i Sør-Norge drøftes de ulike systemenes struktur og innhold. Både klassifikasjonssystemene fra Melkøya og øvrige resultater fra prosjektet inngår som et sentralt element i oppgaven.
- Randi Wasmuth 2005. *Regionale likheter og lokale variasjoner. En analyse av overgangen yngre steinalder/tidlig metalltid i det vestlige Finnmark*. I oppgaven drøftes sosiale og materielle endringer i overgangen mellom yngre steinalder og tidlig metalltid i Vest-Finnmark. Melkøya presenteres generelt, mens Kilden, tuft 9 i Normannsvika samt tuft 11 og 20 i Sundfjæra Nedre drøftes mer i detalj. Sammen med andre "overgangslokaliteter" i Vest-Finnmark settes resultatene inn i et mer helhetlig og overregionalt perspektiv.
- Ingvild Kaspersen Torvin 2007. *Maskinell flateavdekking: en praktisk gjennomgang og metodisk utvikling med vekt på steinalder*. Torvin presenterer maskinell flateavdekking på steinalderprosjekter med utgangspunkt i empiriske eksempler fra henholdsvis Svinesund-, Ormen Lange- og Melkøya-prosjektet. Diskusjonen og presentasjonen av Melkøya er basert på de partielle flateavdekkingene og sjaktene som ble gjort i Sundfjæra i 2001 der Torvin deltok som feltleder.
- Johan, E. Artzen. 2008. *Fosfatanalyse som innfallsvinkel til forskning på tidlig jordbruk i Nord-Norge*. I en gjennomgang av fosfatanalyser i norsk arkeologi er det viet et eget delkapittel om Melkøya og de undersøkelsene som her ble foretatt. I oppgaven drøftes bruken av fosfatanalyser mer i detalj, og det gis en kritisk analyse av det som til nå har vært foretatt innen norsk arkeologi.

Artikler og foredrag

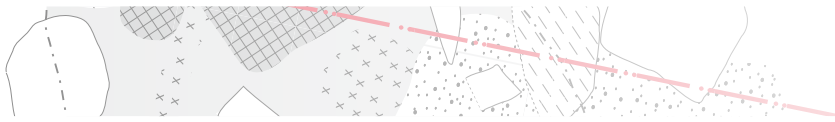
De prosjektansatte og øvrig prosjekttilknyttet personale har underveis publisert resultater gjennom en rekke populære og vitenskapelige artikler og konferanseposter (se tabell nr?). Det ble også utgitt to nummer av *Ottar* knyttet til prosjektet: *Melkøya – Dokumentasjon av mennesker og miljø gjennom 10.000 år* (Hesjedal og Niemi 2003) og *Ilden i sentrum* (Niemi 2006). Førstnevnte tar for seg de ulike fagfeltene som har vært involvert i prosjektet og resultatene presenteres i åtte ulike artikler. Det andre nummeret var et temahefte med utgangspunkt i utstillingen "Ilden i sentrum". Seks artikler omhandler mer allmenne og generelle sider knyttet til bruken og betydningen av ild og ildsteder i forhistorien, mens to artikler drøfter dette mer konkret relatert til empirisk materiale fra Melkøya.

Prosjektet ble også presentert gjennom populære og vitenskapelige foredrag. Det ble holdt flere presentasjoner i Hammerfest både for historielag, men også for ansatte knyttet til Statoil og anleggsarbeidet. På Tromsø museum deltok prosjektet blant annet ved det årlige arrangementet *Desember natt* i 2005 og 2007. Av faglige presentasjoner har prosjektet blant annet deltatt ved følgende seminar og konferanser:

- Institutt for arkeologi, universitetet i Tromsø, forskningsseminar i 2001, 2002, 2004, 2005 (Skjærvikaundersøkelsene) og 2006.
- "The Northern Archaeological Congress (NAC)", i Khanty-Mansiisk i Russland 2002.
- Ved "Steinalderkonferansen" i Molde 2003 (her var prosjektet i tillegg representert med innlegg fra Tori Falck, Theo Gill og Alma Thuestad som var feltledere på Melkøya i 2002).
- "Konstruksjonsspor og byggeskikk. Maskinell flateavdekking – metodikk, tolkning og forvaltning", Arkeologisk museum i Stavanger 2003.
- Institutt for arkeologi, Universitetet i Bergen, forskningsseminar 2004.
- Institutt for Arkeologi ved Lithuanian Institute of History, University of Vilnius, Litauen, forskningseminar, 2004.
- Kulturvernavdelinga Finnmark Fylkeskommune og Sametinget. Kulturvernseminar 2004.
- "Nordiske Arkeologikongressen - NAK 22", i Oulu, Finland 2004.
- "Meso 2005. - The 7th International Conference on The Mesolithic in Europe", i Belfast, Irland, 2005.
- Nord-Norsk museumsseminar, Tromsø Museum 2006.
- NAM 2007 Tromsø museum.

Tabell 6.1. Artikler og poster publisert med utgangspunkt i Melkøya-prosjektet

Forfattere(e)	År	Tittel
Hesjedal, A. og A. R. Niemi	2003	Melkøya - dokumentasjon av mennesker og miljø gjennom 10 000 år (red). Ottar Nr 248.
Hesjedal, A.	2003	De arkeologiske undersøkelsene på Melkøya. Ottar Nr 248, 2003, s. 3-14.
Jensen, C.	2004	The vegetation history of a coastal stone-age and iron-age settlement at 70°N, Norway. Vegetation History and Archaeobotany 13:269-284.
Jensen, C. og Elverland, E.	2003	Melkøya – ei øy i stadig forandring, med og uten menneskets hjelp. Ottar Nr 248, s. 38-46.
Linderholm, J.	2003	Miljøarkeologi i det nordligste Skandinavia. Ottar Nr 248, s. 47-50.
Niemi, A. R.	2003	Melkøya i rom og tid. Ottar Nr 248, s. 26-37.
	2004	GIS i nord. Geodatamagasinet januar 2004.
	2004	Arktiske fangstfolk i Sørøysundet. Arktisk steinalder. Gjenreisningsmuseets skriftserie nr 2, 2004.
	2006	Mennesker og mat i steinalderen. Ottar Nr. 262, s. 34-42.
	2006	Ilden i Sentrum (red). Ottar Nr 262.
Nordby, C. C.	2003	Tyggis fra steinalderen. Ottar Nr 248, s. 51-56.
Ramstad, M.	2002	Ravfunna på Melkøya - spor etter døde kult og ritualer på Melkøya. Ottar Nr 243, s. 32-40.
	2003	De levende døde. Øyfolk - Årbok for lokalhistorie og kultur i Hammerfest 14, s. 37-50.
	2003	Som man graver, finner man! Ottar Nr 248, s. 15-25.
	2003	Ravfunn og døde kult på Melkøya i steinalderen. Ottar Nr 248, s 57-63.
	2006	Melkøya - ild og energi gjennom 11 000 år. Ottar Nr. 262, s. 18-25.
	2006	Nye bål - gammel ved. Treartsbestemmelse, datering og fortidens mennesker. Ottar Nr 262, s. 43-49.
	2006	Perler og mennesker 4000 f.Kr. Om miljøet rundt ravfunnene fra Finnmarks steinalder. UBAS Nordisk 3, s. 129-146.
	2007	Den brente øya : nye perspektiver på den "funntomme perioden" Riss 2007(1), s.28-40, Universitetet i Bergen.
	2007	Mennesker og ild på Melkøya i tidlig metalltid og jernalder. Øyfolk. Årbok for lokalhistorie og kultur i Hammerfest nr 18, 2007, s. 114-123.
	in press	Island settlements and maritime hunter-fishers: spatial and temporal transformations through 11,000 years on Melkøya, northern Norway. In Meso 2005, Mesolithic horizons, Peter Woodman and Sínead McCartan (eds.), Oxbow Books, Oxford.
Ramstad M., Hesjedal, A. og Niemi, A. R.	2005	The Melkøya project: maritime hunter-fisher island settlements and the use of space through 11 000 years on Melkøya, Arctic Norway. Antiquity Vol 79 No 304.
Spangen, M.	2004	Dependency and Influence. A closer look at some issues related to rescue archaeology, exemplified by the Melkøya project. Kontaktstencil nr. 44, Fællesnordisk Råd for Arkæologistuderende, København.
B. Stern, S.J. Clelland, C.C. Nordby and D. Urem-Kotsou.	2006	Bulk stable light isotopic ratios in archaeological birch bark tars. Applied Geochemistry Volume 21, Issue 10 , October 2006, s. 1668-1673.
Poster		
Ramstad, M.	2004	Maritime hunter-fishers through 10.000 years at Melkøya, Arctic Norway. 22nd Nordic Archaeology Conference, University of Oulu, August 18th-23rd, 2004.
Ramstad, M og Niemi A.R.	2006	Island settlements and the use of space: Maritime hunter-fishers through 11 000 years at Melkøya, Arctic. Meso2005, Belfast, Aug 29th-Sept 2nd 2005.
Ramstad M. og Wickler, S.	2007	"Focus on fire" – The New Stone Age exhibition at Tromsø University Museum. NODEM 06, Digital Interpretation in Cultural Heritage, Art & Science; 07.12.2006 - 09.12.2006, University of Oslo.
Folder og internett.		
Ramstad, M.	2002	Dokumentasjonsstandard Melkøya-prosjektet 2002, http://www.uit.no/melkoya/dokstandard/dok.htm .
	2005	Ilden i sentrum. Skisse til ny steinalder utstilling ved Tromsø museum. http://www.uit.no/melkoya/news/utstilling/utstilling.htm .
Ramstad, M. & Kutchera, M.	2005	Ramstad, M. & Kutchera, M. 2005. Melkøya - bosetning og fangst gjennom 11.000 år. Folder, utgitt av Tromsø Museum.
	2006	Maritime hunter-fishers through 11,000 years on Melkøya, Northern Norway.

Melkøya-prosjektet i massemedia

I utgangspunktet var det allerede stor mediadekning relatert til utbyggingen av Snøhvit og planene for LNG-anlegget på Melkøya. Fokuset var primært knyttet til de økonomiske og politiske prosessene i tilknytning til utbyggingen, men utgravningene ble svært ofte nevnt eller drøftet i en egen mindre del. I forbindelse med demonstrasjoner mot anlegget i 2002 fikk kulturminnene på øya mer oppmerksomhet, og flere aktører viste til de konsekvenser dette anlegget hadde for kulturminnene i planområdet.

Størst oppmerksomhet fikk utgravningene i regions- og lokalaviser samt gjennom innslag i distriktsradioens sendinger. Begge gravesesongene ble også dekket ved reportasjer og kortere notiser i nasjonal dagspresse og radio. Som tidligere nevnt vakte funn slik som "steinaldertyggisene" i 2001 og ravperlene i 2002 stor interesse. Funnene ble gjort sommerstid midt i agurktiden, og for å sikre at innholdet fikk et best mulig faglig innhold ble det utarbeidet egne pressemeldinger, noe som viste seg å fungere forholdsvis godt. Etter at "Ilden i sentrum"- utstillingen åpnet sommeren 2006 fikk prosjektet fornyet interesse og god dekning i ulike media.

Utstillingen, og utgravingsprosjektet, fikk en faglig formidling i NRK P2s radioprogram *Museum* i 2007, mens selve utstillingene dannet utgangspunkt for en av morgensendingene i NRKs Fjernsyns sommersatsing for barn, *Sommermorgen*, i 2006. Av mer kuriøse eksempler kan det nevnes at det var en reportasje om prosjektet i Sør-Afrikas statsfjernsyn i det populærvitenskapelige programserien *50/50* i 2007. Et annet oppslag som skal fremheves er en lengre artikkel i Bergens Tidens lørdagsbilag juli 2001. Temaet var det arkeologiske feltarbeidet som sosial arena. Her ble et lagt vekt på personlige historier og ulike sider knyttet til møtet mellom 50 arkeologstudenter fra 11 nasjoner på ei liten øy langt nord i Norge.

Publikumsarrangementer

I Hammerfest og i Tromsø ble det arrangert flere ulike formidlingstiltak knyttet til Melkøya-prosjektet i tiden 2001-2006.

Melkøya kunne bare nås med båt, derfor var det begrensede muligheter til å besøke utgravningene. Høsten 2001 ble arkeologenes skyssbåt leid inn for å frakte skoleklasser til øya (fig. 6.2). Dette ble også gjort i forbindelse med "åpen dag" arrangementet på slutten av gravesesongen. Ved arrangementene ble det lagt vekt på omvisning og foredrag, men også på opplevelse og deltakelse. Gjennom omvisningene fikk elever og det øvrig lokalmiljøet mulighet til å oppleve kulturminnene på øya i landskapet. De store flateavdekte arealene i Normannsvika ga en god anledning til å oppleve relasjonen mellom kulturminner, fortidig topografi og

Fig. 6.2. Bilde øverst. En rekke skoleklasser besøkte gravningen høsten 2001, her representert ved femte klasse ved Reindalen skole i Hammerfest 18. september 2001. Bilder under: Fra "åpen dag" arrangement 29. september 2001. Skyssbåt gikk i skytteltrafikk mellom Melkøya og Hammerfest. Blant annet kunne man være med på å grave i ei steinaldertyggis og deretter å lete etter funn i såldene. Foto: Melkøya-prosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

landskapsbruk. Det ble også lagt vekt på å formidle de metoder og strategier som ble benyttet i forbindelse med registreringen og utgravningen av funnområdene. På mindre felt fikk man mulighet til å delta i gravningene, mens man ved såldestasjonene kunne føle spenningen ved å vaske frem funn fra de oppgravde massene. Innendørs hadde vi en liten utstilling basert på gjenstandsmaterialet fra gravningene. Ved "åpen dag" arrangementene var det servering av fisk og reinsdyr tilberedt i kokegrop, samt en egen stasjon der man kunne være med på å lage redskaper av stein.

Fig. 6.5. Fotograf Adnan Icgagic ved åpningen av Form i fortida. Steinalderens brukskunst og design, 19. mai 2006.
Foto: Mari Karlstad@Tromsø Museum Universitetsmuseet

Form i fortida. Steinalderens brukskunst og design

Bakgrunnen for vandreutstillingen "Form i fortida" var en henvendelse fra Statoil om prosjektet kunne bidra med å formidle resultatene fra utgravingene på Snøhvitaleggets administrasjonsbygg på Melkøya. Prosjektet foreslo at det kunne produseres en folder med kortfattet informasjon om utgravingene, hvor undersøkelsene hadde foregått på øya samt noen kulturhistoriske implikasjoner. Det var en målsetning at folderen hadde en åpen og tilgjengelig design og at den fantes både i en norsk og engelsk versjon.

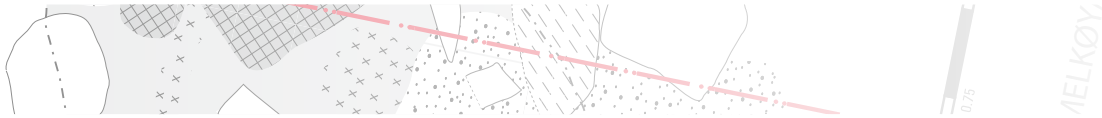
Statoil ytret også ønske om man kunne stille ut en del av de mer forseggjorte funnene på administrasjonsbygget. Både av konserveringsmessige hensyn, men også det faktum at administrasjonsbygget ikke var tilgjengelig for en større offentlighet gjorde at det var vanskelig å imøtekomme dette. Prosjektet foreslo at man istedet kunne fotografere deler av gjenstandsmaterialet. Bildene kunne deretter kunne inngå som en del av den generelle utsmykningen på kontorer og fellesrom.

I forslaget lå det at utgiftene til trykking og montering skulle belastes Statoil direkte. Prosjektet skulle imidlertid stå faglig ansvarlig og ta utgiftene til museets fotograf Adnan Icgagic. Som en motytelse for merarbeidet dette innebar ble det rettet en henvendelse til Statoil om de var villige til å ta på seg utgiftene ved å trykke doble sett av bildene. Planen var at det ekstra settet med bilder kunne danne utgangspunkt for en vandreutstilling om Melkøya. Statoil godtok denne løsningen og det ble deretter satt i gang konkrete planer for konsept og gjennomføring av vandreutstillingen.

Det var stort sett de samme bildene som ble hengt opp på Melkøya som de som inngikk i vandreutstillingen. Formatet til bildene i vandreutstillingen var imidlertid langt større enn bildene på administrasjonsbygget. Til vandreutstillingen ble det i tillegg produsert en poster med overordnet informasjon om Melkøya og selve utstillingen. Begge steder inngikk folderen om prosjektet.

Assisterende prosjektleder Morten Ramstad hadde hovedansvar for konseptutvikling, faglig innhold og gjennomføring av denne utstillingen. Resten av prosjektledelsen bidro til tekstproduksjon, utvalg av fotos og av gjenstander. På "Form i fortida" ble det fra prosjektgruppen brukt over 0,5 årsverk.

Utstillingen åpnet på Tromsø Museum mai 2006 og stod frem til utgangen av oktober samme år (fig. 6.5). Deretter har bildene vært utstilt på Oljemuseet i Stavanger (2007) og ved Kulturhistorisk Museum i Oslo (våren 2008). Under følger en gjennomgang av de mer overordnede tankene bak utstillingen; konsept, målsetting og gjennomføring. Først presenteres imidlertid plakaten og folderen.

Maritime hunter-fishers through 11,000 years on Melkøya, Northern Norway

Melkøya is located in the Arctic Sea, inside Hammerfest in Finnmark, at 70° 50' N. The island is less than 1 km long, and the highest point is 17 m above sea level. The west side of the island has a fjord. During the last ice age, the island was a small island of black sand and gravel. On the north-western coast, there are two large, oval-shaped boulders. All traces of settlement were found in and around these bays.

Before archaeological work started on Melkøya, there was no previous record of prehistoric settlements on the island. Excavations for the first time were carried out in 1988. The excavations revealed a large number of prehistoric objects and signs of human activity. The settlement was of the Neolithic, Bronze and Iron Ages. The excavations revealed more than 4000 objects. Prehistoric settlements were also discovered at other sites on the island.

The earliest settlements

During the Neolithic the island has been occupied by hunter-gatherers and fishermen who on one site were found along the sea shore near the high shore (today). The site of Melkøya was first visited by the archaeologist Thoreau. At the top of Melkøya, 12 stone structures were found, consisting of stone blocks built on human waste. 15000 years ago. The only structure found so far is made of stone and wood. The structures were built on a hillside. Simple stone structures were found at this site. One of the structures was a small house. The structures were built on a hillside. Simple stone structures were found at this site. One of the structures was a small house. The structures were built on a hillside.

Permanent settlement

At the beginning of the Late Stone Age there was a change in settlement patterns. During the Late Stone Age, a series of small settlements were built on the island. These settlements were built on the island. These settlements were built on the island. These settlements were built on the island. These settlements were built on the island.

Changes in the use of the island

From c. 5000 BC, archaeological finds indicate a shift towards a more mobile settlement pattern. The findings from Melkøya of the Neolithic and Bronze Age are very interesting. They show that the island was used for a long time. They show that the island was used for a long time. They show that the island was used for a long time.

Subsistence

Through prehistoric times we can picture a specialized hunter-fisher society with a well-developed maritime technology. The finds from Melkøya show that the island was used for a long time. They show that the island was used for a long time. They show that the island was used for a long time.

The archaeological finds

A large number of stone artifacts were discovered. In addition to characteristic tools like arrowheads, spears, and knives, there were also fishing hooks. The archaeological findings show that the island was used for a long time. They show that the island was used for a long time. They show that the island was used for a long time.

Objects and society

The archaeological findings provide a glimpse into the prehistoric society that lived on the island. The findings show that the island was used for a long time. They show that the island was used for a long time. They show that the island was used for a long time.

People, climate and landscape

The Gulf Stream provides the island with a milder climate than the high latitude would normally have. The annual average temperature is 7°C, and the sea level rises during winter. The island is a beautiful landscape with high mountains, changing winds and frequent rains.

People, climate and landscape

The Stone Age finds clearly illustrate that Melkøya was not a marginal location during prehistory. Despite the island's remote location, it was an important center for trade and exchange networks across large parts of Northern Europe.

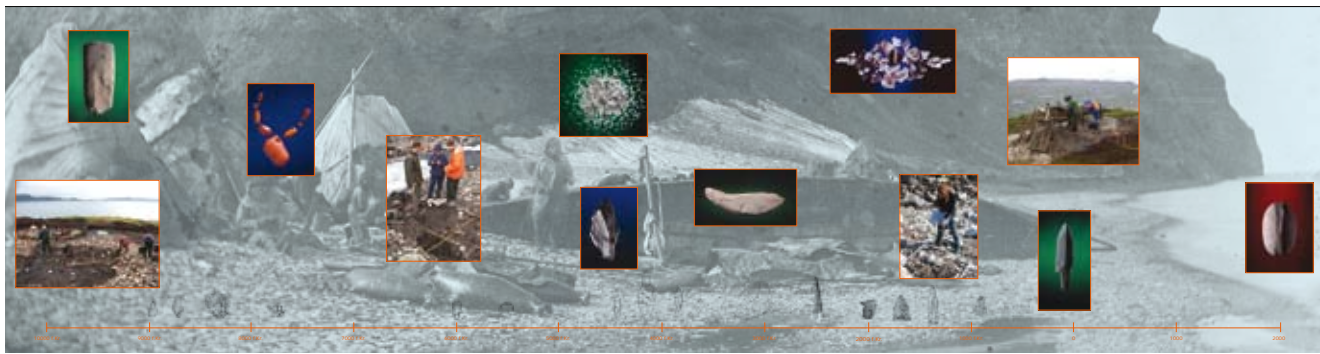

Fig. 6.6. For- og bakside engelske versjonen av folderen som ble produsert i forbindelse med vandretstillingen. (Ramstad og Kutchera 2007).

Plakat og folder

Plakaten inneholder overordnet informasjon om prosjektet og utgangspunktet for utstillingen. Her fantes også kortfattede data vedrørende de avbildede gjenstandenes alder og funksjon.

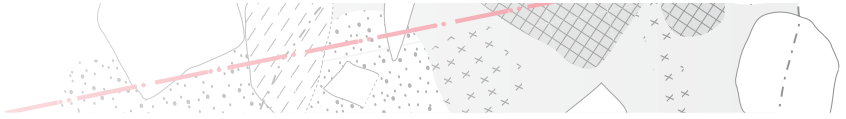
Informasjon om prosjektet var også tilgjengelig i folderen som skulle ligge lett tilgjengelig i utstillingslokalet. Folderen skulle i tillegg fungere som et selvstendig formidlingsmedium. Form og innhold ble utformet i samarbeid med firmaet Arkikon i Bergen. Det ble lagt stor vekt på å få en tiltalende og virkningsfull design. Selve folderen var et rektangulært ark (60x15 cm) som ble brettet slik at det bestod av totalt til fire kvadratiske sider (15x15cm) (fig. 6.6).

Kulturhistorisk ga folderen en kortfattet innføring i bruken av Melkøya gjennom 11.000 år. Det var flere gjenstandsbilder fra vandretstillingen, men det var også foto av øvrig materiale fra prosjektet. Ellers var folderen rikt illustrert med bilder som viste ulike situasjoner fra selve utgravningene. Hensikten var å gi et visuelt inntrykk av øya og hvorledes utgravningene hadde foregått.

For å gi et levende bilde på hvordan bosetningen på Melkøya kunne ha sett ut ble det valgt å trykke et etnografisk bilde på forsidearket, samt et større bilde som, når det ble brettet ut, gikk over hele baksiden. Baksidebildet var supplert med ulike bilder fra utgravningene der hensikten var å illustrere relasjonen mellom den "fortidige" boplassen og de funn og de situasjoner arkeologen møter i felt.

Det etnografiske utgangspunktet for forside- og baksidefotoene var en inuittt sommerboplass ved Cape Lisburne i Beringstredet fotografert fra to ulike vinkler (bildene ble tatt i forbindelse med Edward W. Nelsons reiser i Barnets området i 1877-1881 og hentet fra National Archives, Smithsonian Institution i Washington). En direkte og åpenbar etnografisk analogi til en bestemt etnografisk gruppe er ikke umiddelbart tilstede i bildene og for å unngå mer konkrete analogier valgte man å la ansiktstrekene til personene på bildene være ute av fokus. Fotografene viser en boplass, som i likhet med steinalderboplassene på Melkøya, er anlagt i en grov rullesteinsstrand. På toppen av en lav stormvoll er det en rekke med sju telt. Barn og voksne befinner seg på den smale stranda som skiller teltene fra sjøen, rundt omkring ligger det redskap og utstyr. Store og velbygde skinnkleddede fartøy vitner om en svært velutviklet marin teknologi. Bildene gir et umiddelbart inntrykk av den strandbundethet som man ser for seg eksisterte langs kysten av Nord-Norge i steinalderen.

Folderen ble trykket i et opplag på 4500, hvorav 3000 på norsk og 1500 på engelsk. Folderen var populær og ble godt mottatt av publikum. Den fungerte både som en introduksjon til prosjektet og som noe håndfast man kunne ta med seg fra utstillingen. Folderen ble i tillegg brukt ved andre publikumsarrangementer og ble også utdelt for å orientere om prosjektet i andre faglige sammenhenger.

Konsept og målgruppe

Vandreutstillingen skulle brukes til å nå et større publikum enn de som hadde tilgang til steinalderutstillingene basert på prosjektet i Hammerfest og Tromsø. Vandreutstillingen skulle formidle prosjektet, men hovedfokus skulle være på gjenstandsmaterialet.

Utgangspunktet skulle være på andre sider ved gjenstandene enn de rent funksjonelle. Gjennom hele steinalderen endrer gjenstandene form, farge og råstoff. For å formidle disse sidene ble det lagt opp til at fotografiene skulle ha en estetisk vinkling. Gjennom å fremheve disse aspektene ved gjenstandene var hensikten å appellere til publikums oppfatninger knyttet til estetikk og smak. Ideen var at dette også kunne være med på å bygge bro mellom steinalderen og i dag, og vise at estetikk og formmessige kriterier alltid har vært viktig i utformingen av materiell kultur. På et mer overordnet plan var tanken at dette også kunne være et utgangspunkt for å berøre mer allmenne og dypereliggende aspekt knyttet til materiell kultur i fortid og nåtid.

Form og virkemidler

Gjenstandene som ble fotografert var både mer forseggjorte objekter slik som skiferkniver og ravperler, men det ble også lagt vekt på å fotografere mer vanlige gjenstander samt avfallsmateriale slik som avslag, retusjerte flekker og pimpstein. For å fremheve den estetiske kraften i gjenstandene ble fotografiene kraftig forstørret. Til sammen inngikk det 37 bilder i utstillingen, formatene varierte fra 40x40 cm opp til 170x170 cm og 70x200 cm (fig. 6.7).

Det var viktig å få frem at bildene ikke var ment som ren gjengivelse eller faglig dokumentasjon av arkeologisk gjenstandsmateriale. Fotograf Adnan Icacigs løsning på dette kravet var å ta bildene mot en farget bakgrunn. Gjenstandene ble lagt på en glassplate og under platen var det enten et grønt, rødt eller blått teppe. Lyssetting og skygger førte til at ingen av bildene fikk identisk bakgrunn slik at det unike ble knyttet til hvert enkelt objekt. Kontrasteringen mot den fargelagte bakgrunnen ble dermed viktig for å betone estetikken i gjenstandene i seg selv.

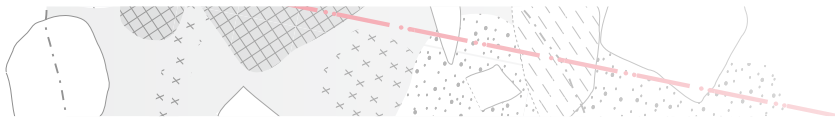
Det var et viktig premiss at folder og plakaten ikke skulle fungere som blikkfang som kunne føre fokuset vekk fra bildene. Det var også avgjørende at gjenstandene ikke ble forflatet gjennom tekst eller annen tilleggsinformasjon. Det var derfor ikke informasjon på selve bildene eller ved siden av dem. Ønsket var å fremheve objektene i seg selv slik at den visuelle egenverdien kom frem så godt som mulig.

Selve utstillingen skulle organiseres som en kunstutstilling, og det skulle ikke være noen kronologisk- eller funksjonsbasert struktur i hvordan bildene var satt opp

og plassert i rommet. Tanken var at denne strategien også ville være med på å fremheve at det ikke var objektets opprinnelige status eller funksjon som arkeologisk gjenstand som var det vesentlige. Hensikten med å løfte frem og å objektivisere gjenstandene innenfor en slik kontekst var at oppmerksomheten skulle rettes mot den enkelte gjenstanden, og at man ble mer sensitiv for andre og kanskje tidligere ignorerte kvaliteter ved tingene.

I motsetning til en vanlig steinalderutstilling var dermed de enkelte objektene løftet ut av den mer anonyme tilværelsen de har sammen med en andre gjenstander i montre. Her var tingene isteden betraktet som selvstendige og virkningsfulle formidlingsobjekter i seg selv. En konsekvens av dette var at det ble etablert et klart skille mellom fortid og nåtid, og et tydelig ståsted der det var den besøkende selv som betraktet og vurderte bildene. I motsetning til formidlingssituasjonen i en vanlig arkeologistilling ville dermed avsenders rolle reduseres i forhold til mottagerens selvstendige tolkninger og rolle som meningsprodusent.

I utstillingen finnes som nevnt enkelte objekter, slik som ravperler og svært forseggjorte skiferkniver som kan ha hatt en spesiell status og funksjon mer relatert til symbolske enn rent praktiske kriterier. De fleste objektene i utstillingen er imidlertid mer funksjonelle og vanlige redskap, fremstilt rutinemessig i standardiserte teknikker. Men det er viktig å være oppmerksom på at det også i fremstilling av mer "profane" eller "funksjonelle" redskap ligger en rekke valg. Gjenstandens endelige form og kvalitet er avhengig både av produsentens ønsker, kunnskaps- og ferdighetsnivå (jf. Layton 1991). Av stor betydning er også aspekter ved objektet i seg selv slik som råmaterialets egenskaper, tekstur og farge. Ved å vektlegge relasjonen mellom form og funksjon i bruksredskapene ønsket vi å belyse andre og mer fundamentale sider knyttet til estetikk og materiell kultur enn dersom vi utelukkede fokuserte på det unike og spesielle (fig. 6.8).

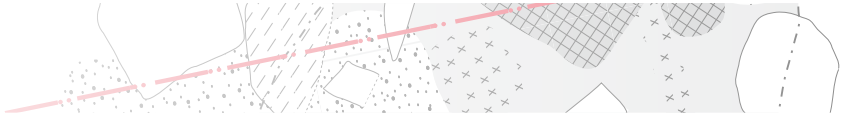

0,75

MELKØY

Fig. 6.7. Et utvalg av bildene fra vandreutstillingen "Form i fortida". Foto: Adnan Icgagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Målsetting - estetikk og gjenstanden i seg selv

Den estetiske opplevelsen, eller vurderingen om hvorvidt et objekt manglet eller hadde visse kvaliteter var ikke det endelige målet i seg selv. Dette kan isteden betraktes som et virkemiddel for å trekke gjenstandene ut fra deres kulturhistoriske kontekst og skape konnotasjoner knyttet til tid og rom. Tanken var at nettopp de tidløse aspektene ved gjenstandene kunne skape en overskridende virkning der en opplevde en form for samtidighet mellom fortid og nåtid. I forhold til en kulturhistorisk og mer deskriptiv formidlingsform kan en slik fremheving av gjenstandene være med på å uttrykke komplekse sammenhenger som ikke så lett lar seg uttrykke i ord og enkle setninger (jf. Olsen 2004:28, Pollard 2004).

Selv om steinalderen fremstår som et fremmed og forlengst "tapt land" gir gjenstandene uttrykk for noe felles og håndgripelig. Selv etter tusener av år innehar gjenstandene fremdeles den egenskap at de *fremtvinger* refleksjoner. De er ikke bare remedier etter forlengst tapte samfunn, men strukturerer også utgangspunkt for nye tanker og ideer om materiell kultur, om fortid og nåtid.

Et annet "bilde"? Mennesker og samfunn på Melkøya i steinalderen

Bildene skulle gi et inntrykk av den variasjon i teknikk og form og det materialvalg som fantes i steinalderen, og at dette spilte en stor rolle selv i utforming av "enkle" og spesialiserte gjenstander som små pilodder av stein. Noen av objektene ser ut til å være mer forseggjorte eller i et "finere" materiale enn andre. Dette kan både lede tankene til personlige avtrykk fra den som har framstilt gjenstanden og/eller til mer overordede samfunnsmessige rammer og prioriteringer knyttet til fortidig form og materialbruk.

Den estiske dimensjonen ved bilder av "enkle" steinredskaper kan forhåpentligvis være med på å

utfordre stereotypier og forutinntatte holdninger om menneskene i steinalderen som mer primitive og enfoldige enn dagens mennesker. I et slikt perspektiv kan selv en lavteknologisk, og i publikums øyne kanskje simpel teknologi basert på stein vise seg i likhet med dagens materielle uttrykk å også å være styrt av "motesvingninger", eller mer grunnleggende endringer av kulturelle preferanser. Små variasjoner eller visse "usigelige" aspekt ved enkelte av gjenstandene viser likeledes at gjenstandene ikke bare er uttrykk for en bakenforliggende sosial struktur, men at de også er produkter av individer med ulik håndverksmessig kompetanse og personlige preferanser.

Når man opplever de store bildene av form- og fargesterke steingjenstander er det nærliggende å forestille seg at de kan bidra med å "fargelegge" det som for mange fremstår som en fjern og grå fortid. Opplevelsen av "gjenstandene i seg selv" har dermed kraft til å vise andre sider av steinalderen utover de som var knyttet til livberging og fangst, på ei liten værutsatt øy langt nord i Norge.

I tråd med slike oppfatninger kan kanskje bildene være med på å utfordre noen av de forestillingene som mange trolig knytter til livet på Melkøya i steinalderen?

Fig. 6.8. I utstillingen inngikk det både lett gjenkjennelige gjenstander som skiferspydet under, men også andre objekter som umiddelbart ikke framstod som arkeologiske objekter, slik som ravperlen til over.

Foto: Adnan Icgagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fig. 6.9. Utstillingsbanner "Ilden i sentrum".
Design: Ernst Høgtun © Tromsø Museum Universitetsmuseet

Ilden i sentrum. Ny basisutstilling for steinalder ved Tromsø museum

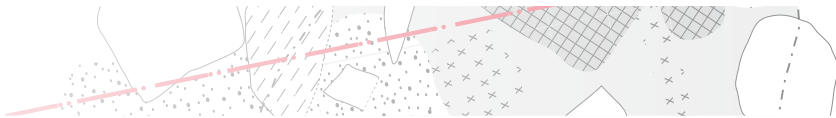
Som tidligere nevnt var det forut for igangsettelsen av prosjektet bestemt at det skulle lages en mindre utstilling ved Tromsø Museum. I tråd med prosjektets økte fokus på formidling ønsket vi imidlertid en mer offensiv satsing, der Melkøya også kunne brukes for å tematisere mer vidtgående tema knyttet til steinalderen i Nord-Norge og livet i fortiden. Vi ønsket å nå bredt og lage ei utstilling som var spennende for andre enn det segment av offentligheten som kunne betegnes som spesielt interessert i Nord-Norges steinalder. Fra starten av var det derfor klart at vi måtte forsøke å finne fram til alternative virkemidler og pedagogiske strategier for å møte den konkurranse og det mylder det i dag finnes av medie- og underholdningskanaler (Olsen 1997:237, Hooper-Greenhill 1999:255-267, Sørgaard 2005:33). Med utgangspunkt i dette ble det satt i gang arbeidet med ei mer omfattende utstillingsskisse (Ramstad 2005). Skissen skulle legge grunnlaget for tematikk og innhold for planene, men også for de teoretiske og metodiske rammene vi ønsket å formidle budskapet innenfor. På planstadiet ble Bjørnar Olsen ved Institutt for arkeologi ved Universitet i Tromsø tilknyttet prosjektet for å gi tilbakemelding og råd i forbindelse med innholdet i skissen og de overordnede faglige og metodiske rammene for utstillingen.

Assisterende prosjektleder Morten Ramstad hadde fra prosjektets side hovedansvar for utvikling av prosjektskissen, den øvrige prosjektstaben var imidlertid både med i utvikling av innholdet, samt i produksjon av selve utstillingen. På "Ilden i sentrum" ble det fra prosjektgruppen brukt over 3,5 årsverk.

Organisering og gjennomføring

Det var tidlig klart at museet ikke hadde tilstrekkelig ressurser til å bygge utstillingen selv. Produksjonen skulle derfor legges ut på anbud og skissen skulle legges til grunn for anbudskonkurransen.

Tromsø Museum opprettet en egen styringsgruppe som skulle ha det overordnede ansvar for fremdrift og økonomi i utstillingsprosjektet. Styringsgruppa ble konstituert 24. april 2004. Den bestod av personale fra museet, mens sammensetningen varierte i den tiden prosjektet varte. Leder for gruppa var fra fagenhet for arkeologi; Inger Storli fungerte som leder i tiden fra konstitueringen fram til februar 2005, deretter tok Roger Jørgensen over frem til juli 2005, mens Stephen Wickler fungerte resten av tiden frem til åpningen av utstillingen og deretter under utbedringer og rettelser som fant sted påfølgende år. Morten Ramstad rapporterte fra Melkøyaprojektet til styringsgruppa og fungerte som sekretær fra dets konstituering frem til anbudsvinner var valgt til høsten 2006. Utover utarbeidingen av selve planene, og skissen, hadde Ramstad også det daglige ansvaret knyttet til koordinering og drift av prosjektet frem til kontraktsinngåelse med anbudsvinneren.

Anbudet ble utlyst våren 2005, rammene for anbudet var 2 600 000 kr som skulle dekke kostnadene til selve byggingen av utstillingen og formgivning i tråd med de retningslinjer som var gitt i prosjektskissen. Det kom inn en rekke tilbud fra inn- og utland. Firmaet Expology fra Oslo vant anbudskonkurransen og fikk oppdraget med å bygge utstillingen. I samarbeid mellom Expology og prosjektgruppa ble vinnerutkastet omarbeidet slik at romløsninger og formspråk var innenfor de rammer som var satt i utstillingskissen.

I september 2006 ble Ernst Høgtun fra Tromsø Museum utnevnt som produksjonsleder og fikk ansvaret for å følge opp samt koordinere arbeidet mellom de ulike gruppene som var involvert i prosjektet (Melkøyprosjektet, arkeologisk konservator, teknisk- og administrative enheter ved Museum og Universitet i Tromsø, Expology etc.). Høgtun tok samtidig også over som sekretær for styringsgruppa.

Expology valgte å bygge utstillingen i mindre moduler som deretter ble fraktet og ferdigstilt i Tromsø. Arkikon stod for leverandør av alle gjenstandskopier samt produksjonen av "steinsmedvideoen".

Fig. 6.10. Fra åpningsdagen, Statoils informasjonsleder for Snøhvit, Sverre Kojedal, utforsker Melkøya i fortid og nåtid i utstillingssonen "Gassen og Gravinga".
Foto: Adnan Icacic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Prosjektgruppa leverte alle tekster, konseptet for de ulike modulene og "hands on" samt innholdet i disse, plukket ut gjenstandene og leverte grunnlag for illustrasjoner, bilder og annet materiell som skulle inngå i de ulike delene av utstillingen.

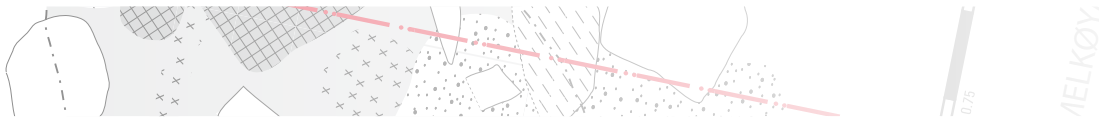
Som allerede nevnt var også prosjektgruppen tett involvert i arbeidet med form, og det ble i felleskap med Expology utarbeidet løsninger på ulike områder slik som rom- og arealbruk, fargevalg, utforming av montre og "hands on" etc. slik at de var i tråd med de retningslinjer og ønsker som Melkøyprosjektet hadde formulert.

Utstillingen åpnet i juni 2006 (fig. 6.10), men grunnet feil- leveranser og mangler, utprøving av moduler, samt flere omganger med montre som ble skadet under transport stod den ikke ferdig i sin endelige form før i midten av november 2007. Det ble i løpet av dette tidsrommet lagt ned et betydelig arbeid slik at den tekniske standarden var av en slik kvalitet at den ville tilfredsstillte de krav til bruk og slitasje en basisutstilling krever, samt til å rette og korrigere feil med moduler slik at de var i den form som var avtalt. Det daglige arbeidet med dette ble fra Museets side i all hovedsak utført av Ramstad og Wickler.

Overordnede rammer for utstillingen, - metodiske og teoretiske utgangspunkt

Tradisjonelt er steinalderutstillinger preget av formidling av rene fakta; gjenstander av den og den type, av det råstoff etc. Et annet fundament har vært den lineære presentasjon og fremstilling av budskap og tematikk (Olsen 1997). Ett av siktemålene har som regel vært å skrive en totalhistorie for et område eller en region, fra de første menneskene kom frem til steinalderens slutt. Fremstillingene har ofte vært strukturert innefor mindre temaområder basert på kategorier som kronologi, erverv, bosetning, kult, begravelser, landskap og klima. Ofte har det vært et styrt bevegelsesmønster, med liten vekt på valg og personlig utforskning (jf. Hooper-Greenhill 1999). De sentrale virkemidler har vært kommunikasjon gjennom monter og tekst, gjerne supplert med noe få utvalgte gjenstandskopier. Det har vært vanlig med rekonstruksjoner, ofte innefor rammene av større tablåer eller scener som er ment til å gjengi en konkret hendelse eller situasjon i steinalderen (for eksempel sommerboplassen, slakteplassen, kultstedet eller begravelsen). Selv om det finnes ulikheter i vektning mellom ulike elementer har det vært relativt liten vilje til å bryte med de nevnte overordnede rammene for struktur, tematikk og virkemidler. Steinalderutstillingene har dermed blitt relativt like, og for publikum har gjenkjennelse av en fastlagt struktur snarere enn oppdagelse og overraskelse vært normen i møte med nye utstillinger.

Vi ønsket både å trenge forbi denne empiri- og kuriosabaseringen samt fremstillingsformer basert på kronologiske og periodiske inndelinger. Nye og alternative formidlingsstrategier skulle anvendes for å nå nye målgrupper, men også for å utfordre de tradisjonelle stereotypiene på hvorledes ei steinalderutstilling skulle se ut. Hovedmålsettingen var å lage en utstilling som både aktiviserte og engasjerte. Gjenstandene skulle løftes ut av sitt eksil i monterne og inngå som en sentral

og vesentlig del av utstillingen (jf. Olsen 2004). Selv om publikum skulle få muligheten til å tilnærme seg stoffet kritisk og danne sine egne tolkninger av materialet, skulle det legges mer vekt på kvalifiserte tolkninger og faglig fundamenterte fakta. Med dette vi ville vise at forskning på forhistorisk materiell kultur kan gi kunnskap om, og innsikt i, så vel fortid som nåtid.

De overordnede formmessige rammene skulle baseres på kontraster snarere enn en form for gjenkjenning av fortiden, og/eller en form for streng tradisjonell museal stil. Formspråket skulle holdes i en moderne og uhøytidelig stil, med aktiv bruk av sterke og klare farger. Det skulle etableres en formmessig plattform som var med på å understreke at nåtiden var utgangspunktet for utforskning av ulike tema i fortiden.

Steinalderen skulle utforskes både gjennom sin *annerledeshet*, men og ved aspekt som kunne oppfattes som "nære" og *aktuelle* (jf. Hooper-Greenhill 2000:142-143). Isteden for å forsøke å gjengi et mest mulig omfattede og bredt bilde av fortiden ønsket vi å ha en langt mer avgrenset og spisset orientering. Alternativet var å basere utstillingen på tematikk der vi kunne tangere visse generelle sider av livet i fortida med i dag. Normen med steinalderutstilling som en totalhistorie, eller mesterfortelling, fra et område eller en region skulle derfor oppgis på bekostning av en tematisk og mer partikulær orientering.

Formidling av ren faktakunnskap til passive mottagere skulle i størst mulig grad erstattes av et perspektiv der formidlingen foregikk gjennom deltakelse og valg på ulike nivå. Pedagogisk skulle vi derfor legge mer vekt på formidlingsbasert utforskning og læring, snarere enn en enveis kommunikasjonsmodell basert på "utdanning" eller "undervisning" av et visst tema (jf. Hein 1999, Hooper-Greenhill 1999:20-24). Integret i utstillingen skulle det også være en presentasjonsform som ga publikum innblikk i kunnskapsproduksjon basert på forskning. Det var derfor viktig å formidle "veien vi hadde gått" fra utgravning til den innsikt og viten prosjektet hadde produsert.

Tematikk

Den overordnede tematikken og bakgrunnen for denne ble formulert på denne måten i utstillingsskissen:

I områder med arktisk og subarktisk klima har kontroll og bruk av ild vært en grunnleggende forutsetning for bosetting og erverv. I disse samfunnene finner vi derfor en svært spesialisert bruk av ild. Dette gjør seg gjeldende i forbindelse med ulike teknikker for oppvarming av bolig, tilberedning av mat, som lyskilde og som et ledd i produksjon og vedlikehold av gjenstander. Ildstedet fungerte også som samlingspunkt for menneskelig aktivitet: i lys fra bålet ble historier

overført fra slekt til slekt. Ild og ildstedsteknologi går dermed langt utover rent praktisk bruk, og et rikholdig etnografisk kildemateriale viser til den ideologiske, religiøse og kultiske betydningen ildsteder har hatt i arktiske samfunn.

En av aspektene som skiller mennesker fra dyrene er kontroll og bruk av ild. Alle primater har en instinktiv frykt for ild. Temming av ilden kom derfor til å markere et epokegjørende skritt i utviklingen av menneskeslekten. Ildstedet ble sentrum for viktige gjøremål, og det å samles rundt ildstedet gav en særlig følelse av felleskap. Kanskje alle viktigst ble den i matlaging der varmebehandling av maten etter hvert førte til endringer i munnpartiet som kom til å gjøre menneskelig tale mulig. Slike faktorer er trolig bakgrunnen for at vi gjenfinner en fascinasjon og undring overfor ilden i alle samfunn. I tid og rom har ild alltid vært "godt å tenke med". Ild har vært sammenvevd i praktiske så vel som sosiale og symbolske sammenhenger. Også i dag har ilden en gjennomgripende funksjonell og symbolsk betydning: Ilden skaper energi i forbrenningsmotorer, gassen fra Snøhvit skal anvendes til oppvarming og matlaging, ild er sentral i ulike sett av symbolske forestillinger fra renhet (den olympiske flamme) til fortapelse (skjærsild og helvete) og kremasjonsbålet brukes for å frigjøre ånd fra legeme. Ild kan dermed på et dypereliggende plan knyttes til det å være menneske.

Utgangspunktet for ny steinalderutstilling ved Tromsø Museum er funksjonelle og ikke-funksjonelle sider ved bruken av ild og ildsteder i Nord-Norge gjennom 10 000 år. Utover den kulturhistoriske og partikulære konteksten skal en belyse de mer bestandige relasjoner mellom mennesker og ild (Ramstad 2005:1).

Ved å bruke resultatene fra Melkøya som "case study" var tanken at vi kunne formidle kunnskap som hadde relevans utover de snevre geografiske rammene som utgravningene på Melkøya satte. Resultatene fra Melkøya og utstillingen kunne dermed sies å være representative for kysttilpasning langs hele Nord-Atlanteren i forhistorisk tid. Den røde tråden skulle være hvordan forskjellige samfunn i Nord-Norge har hatt ulike strategier for utnyttelse av energi fra ild. Ulike elementer fra fortid og nåtid skulle fremstilles som unike kulturelle valg og strategier. Utover at Melkøya stod i en særstilling, skulle det etterstrebes en størst mulig geografisk spredning i materialet som ble presentert, der både kyst og innland, samt nordlige og sørlige deler av museumsdistriktet var like godt representert.

Kronologisk var rammene at utstillingen skulle dekke hele perioden fra de første menneskene kom til landsdelen frem til jernalderen. Utstillingen skulle dermed dekke periodene eldre- og yngre steinalder, samt tidlig metalltid. Felles for hele dette tidsrommet, og til forskjell fra etterfølgende avsnitt av forhistorien, var at produksjon og vedlikehold av bruksgjenstander i stein inngikk som et vesentlig element i den materielle kultur (for enkelthets skyld vil betegnelsen steinalder i det følgende også inkludere tidlig metalltid). Selv om det kronologiske og empiriske fundamentet var lagt til steinbrukende tid ble det der det var hensiktsmessig også trukket inn relevant materiale fra senere tidsavsnitt, slik som hellegrøper og kokegrøper.

Målsetting i relasjon til tematikk

Det overordnede temaet kunne karakteriseres som et forsøk på å belyse ulike sider ved det å bo gjennom å sammenligne fortid med nåtid. Å bo innebar fokus på blant annet hus, varme, lys og mat: Kjente størrelser og begreper som de fleste av oss må forholde seg til i hverdagen. Gjennom å se samfunnsutvikling, energiproduksjon og energibehov samt teknologien knyttet til dette fra et husholdperspektiv, mente vi at vi kunne formidle både det fremmede og det kjente fordi man da opererer innenfor en ramme de fleste har et forhold til.

Det skulle fokuseres på ildstedet som "livssentrum" (jf. Odgaard 2001); ildstedet som strukturerende i bruk av rom og i mellommenneskelige forhold. Som et underliggende tema skulle det gjennom hele utstillingen dras veksler på de mer bestående og allmenne sider vedrørende bruk og utnyttelse av ild.

Å "produsere" varme og energi krever kunnskap. Ulike spørsmål syntes relevante: Kan denne kunnskapen karakteriseres som datidens høyteknologi? Var dette spesialkompetanse på samme måte som dagens energiproduksjon eller var det slik at dette var basiskunnskap som alle måtte ha for å kunne overleve? Dette illustrerer noe av forskjellene mellom vårt uhyre spesialiserte og fragmenterte samfunn og fortidas samfunn der praktisk-teknologisk kunnskap trolig i større grad var allemannseie. I steinalderen må vi se for oss at det enkelte individ forvaltet en større del av samfunnets samlede kunnskap enn hva dagens individ gjør.

Det ble etablert klare formeningene om hva vi ønsker å oppnå med utstillingen og hva som skulle formidles, såkalte "take home messages".

Take home:

- ild og ildsteder innebærer stor teoretisk og praktisk kunnskap (et bål er ikke bare et bål!)
- ildstedsteknologien varierer i tid og rom (kultur-

elle og praktiske faktorer spiller inn)

- mat, tilberedning og smak som kulturell konstruksjon (ild: meny og kokekunst)
- ilden som livssentrum (ild: evolusjon, arketyper, strukturering og sosial klassifikasjon)

Målsettingen var at publikum, etter å ha besøkt museet og utstillingen, hadde med seg disse fire punktene "hjem" og at disse skulle stimulere til refleksjon over så vel fortid som nåtid.

Målgrupper og valg av tema

Arkeologiske utstillinger henvender seg som oftest til en svært stor og differensiert målgruppe. Denne karakteristikken passer bra for Tromsø Museum. Museet henvender seg til lokalbefolkningen i Tromsø og i Nord-Norge generelt, og en av de største brukergruppene er skoleklasser. Tilreisende er også en viktig målgruppe og blant disse er den største andelen grupper med rundreisepassasjerer fra hurtigruten.

Ved kulturhistoriske museer generelt er form og virkemidler primært rettet mot voksne, og gjerne de som i utgangspunktet er interessert i historisk og museal kunnskap. Dette er gjerne ledsaget av ad-hoc strategier for å nå andre målgrupper. Eksempelvis er det vanlig med noen få utvalgte aktiviteter som retter seg mot barn (tegnebord, hands on etc) og skoleelever.

I forbindelse med "Ildenutstillingen" ønsket vi en langt mer spisset profil. Vi var særlig opptatt av å nå de gruppene som gjerne ikke besøker museet så ofte (jf. Hooper-Greenhill 1999). For å møte denne utfordringen ønsket vi å ha en form og virkemidler som spesielt henvendte seg til målgruppen mellom 10-16 år. Dette betød både at vi skulle legge stor vekt på interaktivitet (både mer høyteknologisk med skjermer, men også lavteknologiske gjennom enkle oppgaver og aktiviteter), samt et lekent og utfordrende uttrykk. Dersom vi lyktes med dette var det imidlertid grunn til å tro at vi hadde funnet en profil som ville nå langt utover primærgruppen.

Vi hadde også den oppfatningen at det å ta utgangspunkt i tema som ild, energi og ildsteder var spennende og ville være interessant for store målgrupper. Dette var både en ny og annerledes tilnærming til forhistorien, samtidig berørte størrelser som oppvarming og energi aktuelle tema i dag. For turister mente vi at mye av det spennende med landsdelen var nettopp dets nordlige beliggenhet og samspillet mellom mennesker, klima og natur.

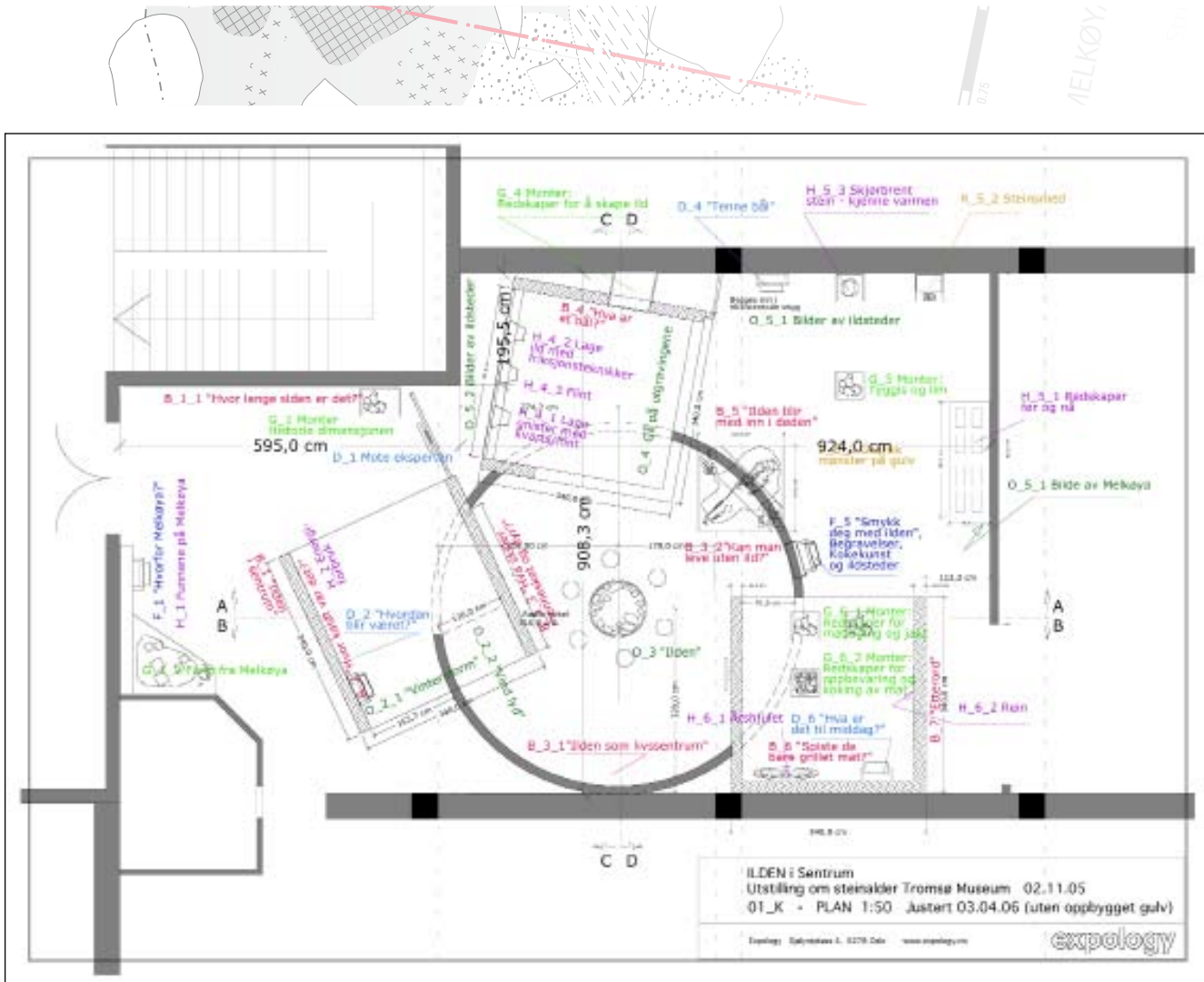

Fig. 6.11. Plantegning av utstillingen, med de ulike moduler. ©Expology

Strukturering av tematikken

Utstillingen skulle lokaliseres innenfor de samme lokalene som den gamle steinalderutstillingen ved museet. Etter riving var rommet 126m² stort. Deler av lokalet fungerte som gjennomgangsrom til øvrige utstillinger, noe som båndla og strukturerte bruken av rommet. Med utgangspunkt i dette ble det bestemt av gjennomgangssonen skulle brukes til mer overordnede tema knyttet til steinalderen (31m²), mens hovedtematikken skulle utforskes i de resterende rommet (95m²).

Romlig ble tematikken strukturert i sju temabølker; utgangspunktet og det formidlingsmessige innholdet i disse gjengis under. Avgrensingen mellom de ulike tema og deres romlige strukturering er likevel ikke så streng som en kan få inntrykk av her. Med utgangspunkt i lokalets åpne karakter var overgangen mellom de ulike delene dels flytende mens praktiske årsaker tilsa at enkelte moduler fikk en noen annen plassering enn i det fysiske rommet de strengt tatt er definert i gjennomgangen under (fig. 6.11).

Sone 1: Anslag – temaet, tiden og stedet/Gassen og gravinga.

Sonen er anlagt i en del av lokalet som representerer et gjennomgangsrom og det er relativt mye trafikk

til øvrige utstillinger. Tematikken var todelt. I "Gassen og gravinga" ble Melkøyprosjektet presentert med kortfattet informasjon både om øya, utgravingen og Snøhvitprosjektet. Her finns også bakgrunnsinformasjon om lovverket, og organiseringen av kulturminnevernet.

Det andre hovedelementet, Tiden, er viet til krono-logiske problemstillinger (fig. 6.12). Siden selve utstillingen ikke skulle ha en kronologisk orientering eller struktur var det av pedagogiske hensyn samt i et mer overordnet kunnskapsperspektiv viktig med en generell innføring i den periodiske innedelingen i av steinalder og tidlig metalltid. Mye arbeid ble derfor lagt ned i to store montre som viste de materielle og kronologiske endringene som fant sted i dette tidsrommet. Det empiriske utgangspunktet ble hentet fra hele museumsdistriktet, og det ble vektlagt at montrene gav et mest mulig oppdatert og representativt bilde av den materielle variasjon som fantes i steinalderen i Nord-Norge.

Steinalderen representerer 2/3 av den tiden det har bodd mennesker i Nord-Europa. Tidsrommet dette representerer og avstanden mellom oss og dem som levde i steinalderen fremstår som svært abstrakt og vanskelig å gripe. Et annet siktemål var derfor å benytte virkemidler som klarte å sette ord på noe av den store tidsdybden mellom i dag og steinalderen.

Fig. 6.12. Et av hovedelementene i inngangsonen til utstillingen er tid og kronologi. Urskiven benyttes for å formidle noe av den tidsdimensjonen steinalderen representerer. Til høyre og venstre for skiven er det montre med gjenstander karakteristisk for de ulike fasene av steinalderen i Nord-Norge.
Foto: Adnan Icgagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Sone 2: Å holde seg varm

Utgangspunktet her er todelt. For det første presenteres klima og vegetasjonshistorie, og dets relasjoner med bosetning og erverv i Nord-Norges forhistorie. For det andre vises det til at selv om naturen i nordlige områder krever spesialiserte teknikker for å holde seg varm vitner tekniske løsninger og fremgangsmåter om ulike kulturelle valg og strategier.

Sone 3: Ild – Ilden som livsstrom

Denne tematikken formidles i utstillingens fysiske midtpunkt og finner sted i det største rommet i lokalet. Her vises det til at ildstedet kan betraktes som livssentrum i nordlige fangstsamfunn. Ild og ildsteder har ikke bare en praktisk funksjon, men en sentral rolle i kultur og samfunn, i ideologi, myter og religion. På et mer generelt plan vises det til ildens potensial for å uttrykke symbolske sammenhenger, og at ilden alltid har vært et redskap for å artikulere så vel symbolske som relasjoner som praktiske forhold. Rommet brukes også som utgangspunkt for undervisning til skoleklasser, og brukes i formidlingen av steinalderkassene (se under).

Sone 4: Et bål er ikke bare et bål

I denne sonen utforskes de fysiske prinsipper som regulerer bruken av ild og ulike prinsipper for varmeoverføring fra ildsteder. I en av veggene er det et skap med materiell som brukes som utgangspunkt i den mer praktiske rettede delen i undervisningssammenhenger. Her er "steinalderkassene" og annet materiell som både brukes i selve utstillingen, men som også kan tas med i museumshagen i forbindelse med aktiviteter utendørs.

Sone 5: Arkeologi –funn og strukturer

Denne sonen er en empirisk konkretisering og kontekstualisering av den overordnede tematikken i utstillingen.

Her (fig. 6.13) vises det til de ulike typer av ildsteder som er dokumentert i steinbrukende tid i Nord-Norge, form og funksjon. Sentralt er de teknikker og strategier som ble anvendt for å holde seg varm i steinalderen. Det legges videre vekt på å formidle ild og varmeredskap i relasjon til ulike produksjonssammenhenger og det vises til konkrete eksempler på dette.

Sone 6: Det kulinariske. Mat er en sosial konstruksjon

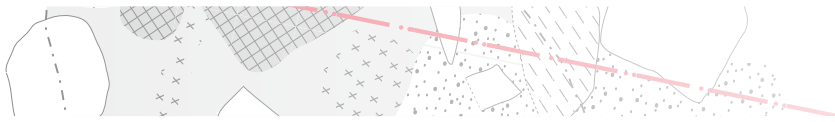
Ulike ildstedsanlegg fra Nord-Norge vitner om noen av de metoder og den variasjon som fantes i tilberedning av mat. Utover rent funksjonelle forklaringer knyttes de ulike teknikker for varmebehandling sammen med kulinariske preferanser. Sentralt er at mat og mattilberedning ikke bare er et spørsmål om kaloriinntak og teknologi, men et viktig element i kulturell forståelse og identitet.

Sone 7: Inngang/utgang

Dette område fungerer som gjennomgangsområde til øvrige utstillingslokaler. Sonen fungerer dermed både som inngang og potensiell utgang til utstillingen. Her stilles det et mer overordnet spørsmål knyttet til ild og til det å være menneske.

Fig. 6.13. Fra sonen Arkeologi – funn og strukturer. Karakteristiske ildstedsanlegg fra forhistorien i Nord-Norge er avtegnet i gulvet. Foran til venstre er trykkskjermen "Tenn ilden", bak denne sees en installasjon der man kan ta på ekte 6000 år gamle skjørbrante stein fra Melkøya (oppvarmet av et varmeelement), i bakgrunnen er videoen med "Steinsmeden" og benken med "Kjøkkenredskaper før og nå". Sentralt gulvmonter med funn av tjæretyggen fra Kilden på Melkøya, og pilspisser fra samme lokalitet med rester av tjære brukt som lim/ bindemiddel til treskaftet, samt den originale skjefte Sunderøypila fra Øksnes i Nordland.
Foto: Adnan Icgagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Virkemidler og metoder

Gjenstander har generelt hatt en sentral rolle og opptatt svært stor plass i arkeologiske utstillinger. For mange arkeologer synes det som om en god eller ekte utstilling av steinalderen vil være utenkelig uten mange og fulle montre. Hvilken opplevelse eller betydning disse gjenstandene har hatt for de besøkende blir i mindre grad diskutert. Inntrykket er snarere at gjenstandene har fungert mer som passive rekvisita, noe som skulle være der, staffasje innenfor en større metafortelling. I publikums møte med de tradisjonelle steinalderutstillingene fylt opp gjenstander inntreffer raskt det Per-Uno Ågren treffende har uttalt som "museumsutmattelsen" (Carlsson og Ågren 1982:45). Små slitte steiner i store montre er nødvendigvis heller ikke det mest spennende (jf. Olsen 1993), verken for den lokale småbarnsfamilien, turistene fra Japan eller for den saks skyld elevene i ungdomsskoleklassen.

Selv om styrken til museene generelt og arkeologi spesielt kan sies å være at de har ekte eller "autentiske" ting, må disse settes i en sammenheng som gjør at man ikke bare kan betrakte tingen (Sørgaard 2005), men også komme i dialog med den gjennom bruk eller andre aktivitetsbaserte prinsipper. Muligheten til å bruke objekter er allment akseptert som den mest viktige måten å lære på (Durbin *et.al.* 1990, Shuh 1999), og som langt overgår formidlingsstrategier basert på tekst og montre (saml. Sørgaard 2005).

Det figurerer ulike anslag av hvor mye en registrerer og tar med seg videre fra en museal utstilling. Som en generell regel på hva man husker fra slike besøk oppsummerer Hedley Swain at kun 20% av det som er lest blir husket, 30% av det som er hørt; 40% av det som er sett, 50% av det som er sagt, 60% av det som baseres på aktivitet, mens hele 90% av det som er sett, hørt, sagt og gjort blir husket. Selv om størrelsen på de ulike prosentgruppene kan diskuteres er de innbyrdes proporsjonene mellom gruppene ifølge Swain relativt godt belagt. Den åpenbare konklusjonen er at de fleste museers monterbaserte utstillinger ikke er den beste måten å kommunisere på og desto mer et museum kan gjøre for å involvere de besøkende mer aktivt desto bedre (Swain 2007:273-274). Vi ønsket derfor å trekke objektene ut av montrene og frem som et aktivt og vesentlig element i utstillingen. I denne sammenheng ble både 1:1 kopier men også faglige kvalifiserte rekonstruksjoner betraktet som like gode materielle representanter for fortida som "autentiske" vitrede og fragmenterte "arkeologiske" gjenstander av stein.

Vi satte derfor som utgangspunkt at utstillingen skulle baseres på en aktiv "hands on"- profil der man fikk både mulighet til ta på og bruke gjenstander. Basert på 1:1 kopier ønsket vi å lage rekonstruksjoner som viste hvorledes steingjenstandene var mindre elementer i en større teknologi som også innbefattet en rekke øvrige

komponenter. Ved å eksempelvis skjefte pilespisser og økser skulle det være lettere å danne seg et inntrykk av funksjonen til mikrolitter eller tverrøkser, og gjennom å kunne se og bruke dem skulle en få en større og mer grunnleggende forståelse og opplevelse av fortidig teknologi. Opplevelse og bruk ville også være med på å bryte ned noe av den distansen som ligger mellom oss og fortidens mennesker, og skape en større og rikere opplevelse enn ren observasjon av objekter i montre.

Det var dessuten ønskelig å skape interaksjon gjennom trykkskjermer, videoer og andre mer høyteknologiske formidlingsstrategier. Disse skulle brukes både som en plattform for utforskning og lek, men også som utgangspunkt for enkel enveiskommunikasjon gjennom små filmsnutter og animasjoner.

Selv om vi la opp til læring gjennom en utstrakt bruk av "hands on" og interaktivitet ønsket vi likevel å videreføre kommunikasjonsformer basert på plansjer og tekster. Vi la dermed opp til at det også skulle være mulig å følge tematikken gjennom de mer tradisjonelle kommunikasjonskanalene og både på vegger, men også i luker og ved andre "hands on"- rettede aktiviteter var det lagt opp til mye tekst. Disse tekstene skulle både være en gjentakelse av det som ble formidlet gjennom mer interaktive strategier, samtidig som de ga muligheter for fordypelse i innholdet. Nedenfor gis den en kort gjennomgang av de mest sentrale installasjonene i utstillingen og hvordan de virker.

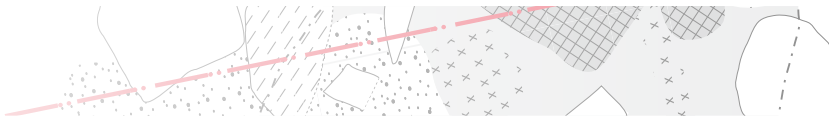

Fig. 6.14. Bildet viser montrene fra sonen om "Det kulinariske – mat som sosial konstruksjon". Montrene har en åpen design, man kommer nær objektene som utstilles og de kan observeres fra flere vinkler. For å forsterke den visuelle kraften til de enkelte objektene var det et siktemål med færrest mulig gjenstander i montrene. Som det fremgår av den enegga skiferkniven i det innfelte bildet, er gjenstandene tildels også løftet opp og satt inn i en sammenheng der funksjonen mer umiddelbart framstår. Foto: Adnan Icaagic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Montre

Montrene skulle ha en åpen design og målsettingen var at det skulle være mulig å observere gjenstandene fra ulike vinkler. Montrene skulle inngå i klare tematiske sammenhenger slik at gjenstandene ble et viktig og integrert element i budskapet som ble formidlet. For å forsterke det visuelle inntrykket av de gjenstandene som faktisk ble stilt ut mente vi det var viktig å begrense både antall montre (fig. 6.14) og mengden med gjenstander i de enkelte montrene. Unntaket til denne regelen er de tidligere nevnte mer monumentale kronologimontrene i inngangssonen til utstillingen.

Montrene skulle ha klare og kortfattede overskrifter som anga hva som ble stilt ut og hvilke sammenhenger gjenstandene inngikk i. For at tekst og annen tilleggsinformasjon ikke skulle lede oppmerksomheten bort fra objektene skulle det ikke være informasjon i montrene, eller ved siden av dem. Isteden skulle det være lett

Fig. 6.15. I direkte tilknytning til gjenstandene i montrene er det ikke tekst eller nummersystemer. For at oppmerksomheten ikke skal ledes bort fra objektene er det isteden utarbeidet egne ark, slik som dette, med avtegninger av gjenstander i monteret, og informasjon om funnsted og alder.

Design: Ernst Høgtun©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fig. 6.16. Bordmonter med avtegning av Melkøya. I lukene er det gjenstander og annen informasjon knyttet til de ulike funnstedene på øya. Foto: Melkøya-prosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

tilgjengelige ark med avtegninger av de enkelte objektene med supplerende informasjon om alder, funksjon og funnsted (fig. 6.15).

I tillegg til montrene skulle autentiske gjenstander også inngå i enkle interaktive installasjoner (fig. 6.16). Gjennom å plassere objektene under luker og i andre sammenhenger som krevde initiativ, ville dette være et viktig element for å stimulere til aktivitet og spenning i forbindelse med det som ble utstilt.

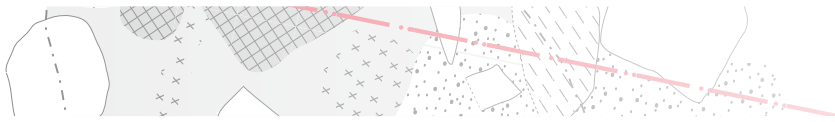

Fig. 6.17. Praktiske forsøk, her boks med ildslagning.
Foto: Adnan Icağic©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fig. 6.19. Bildet viser "Bølareinen" avbildet på en vegg. Under lukene er det informasjon om hva de ulike delene av reinen ble brukt til, kopier av gjenstander laget av gevir og bein, pila som drepte dyret med mer.
Foto: Melkøyprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fig. 6.18. Museumspedagog Rigmor Olsen med skoleelever som utforsker "Kjøkkenredskaper før og nå". Under lukene er det 1:1 kopier av fra steinalderlokaliteter i Nord-Norge. Mange av gjenstandene er skjeflet slik at den opprinnelig funksjonen framgår.

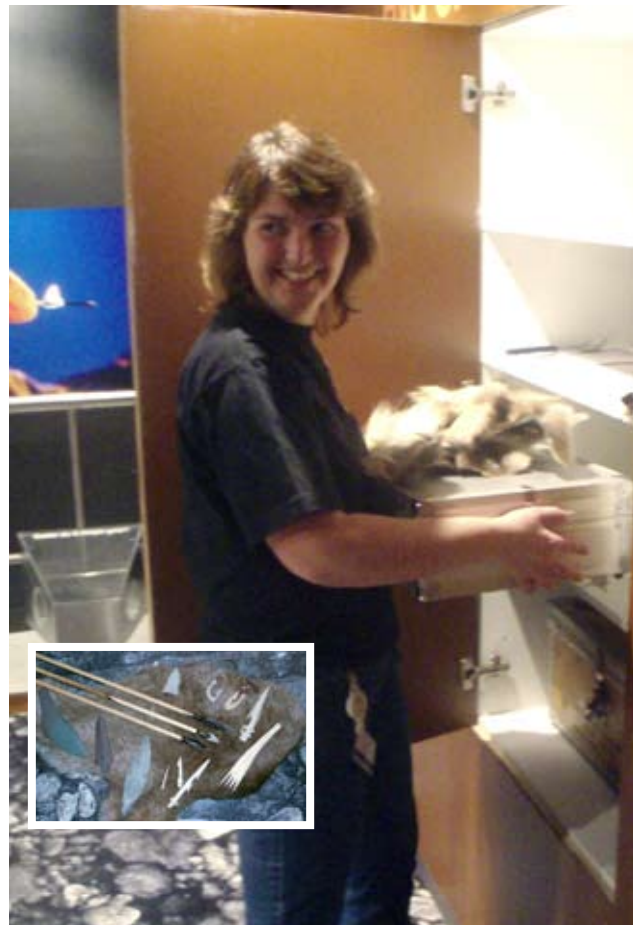

Fig. 6.20. Steinalderkasser med kopier og rekonstruksjoner ligger innfelt bak en dør i en av veggene. For å gi et arkeologisk preg ligger objektene i slitte gamle feltkasser. I undervisningen brukes disse gjenstandene som et vesentlig element i formidlingen. Her illustrert ved gjennomgangen av kassene ved museumspedagog Rigmor Olsen.
Foto: Melkøyprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

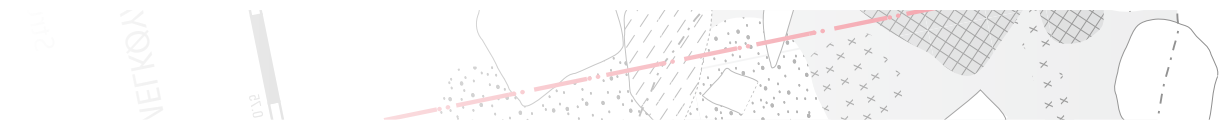

Fig. 6.21. Høydepunktet for mange elever er bueskyting utendørs. Foto: Melkøyaprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Aktivitetsbaserte installasjoner og aktiviteter

De aktivitetsbaserte "lavteknologiske" installasjonene bestod av tre hovedtyper. Den ene dreide seg om enkle oppgaver eller aktiviteter slik som å dreie på et hjul, åpne luker eller forsøke å slå gnister ved hjelp av ildstål (fig. 6.17). Den andre hovedtypen baserte seg på sammenstilling av moderne bruksgjenstander med replika av tilsvarende objekter (fig. 6.18 -19).

Den tredje typen knyttet seg til steinalderkassene og aktiv bruk av gjenstander (fig. 6.20-21). Som tidligere nevnt ble det lagt opp til egne opplegg for skoleklasser der man også beveget seg ut av museumslokalet og tok aktivt i bruk landskapsrommet rundt museet for å utføre aktiviteter som bueskyting, ildslagning og knakking. Den praktiske håndtering og bruk av steinalderens redskap utendørs ble antatt å gi en form for fortidsnærhet som langt overgikk det vi kunne rekonstruere eller skape inne i museumslokalene. For hovedmålgruppen ble det antatt at spenningen med å skyte med en "ekte" steinalderbue eller opplevelsen av å skjære et stykke reinskinn med en sylskarp flintflekke ville bidra med større innsikt i, og et mer positivt bilde av både arkeologi og fortidig teknologi, og dets antatte "primitivitet" (fig. 6.21).

Trykkskjermer og øvrige audiovisuelle installasjoner

Et viktig premiss var å gjøre innholdet og programvaren så enkel som mulig. Svært avanserte programmer og detaljrik grafikk ville både være svært driftsmessig usikker, men også kostbar og tidskrevende å utvikle. Utviklingen på disse områdene går dessuten svært raskt slik at en nærmest stod i fare for å fremstå som umoderne og avleggs før utstillingen åpnet. Vi ville derfor basere alt på mer ukomplisert teknologi og tidløse løsninger basert på enkel grafikk.

Ved siden av utforskning og valgfrihet var humor ansett som et viktig virkemiddel. Det ble tatt utgangspunkt i karakterer og stereotyper fra media og offentlig liv. Hensikten var at dette kunne bidra med å minske noe av den avstanden mellom tematikken som ble presentert og steinalderen på den ene siden, og den nåtidige konteksten og arkeologi og vitenskap på den andre siden. Trykkskjermene ble avsluttet med et åpent og mer generelt spørsmål med to mulige svarkombinasjoner (fig. 22) av typen *tror du steinalderens mennesker ville ha likt maten i dag?* Avslutningsvis ble det lagt opp til en figur som viste prosentvise oppslutningene blant publikum om hver av de to ulike svaralternativene.

Hensikten med disse spørsmålene var å stimulere til ettertanke og refleksjon over tematikken man utforsket.

lyd ansett som hensiktsmessige virkemidler for å belyse mer komplekse saksforhold på en lettfattelig og mer håndgripelig måte.

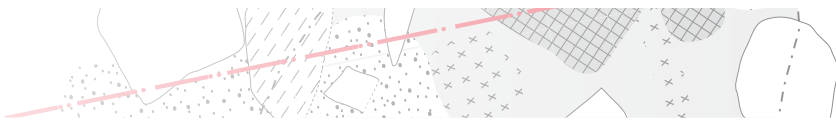
I tillegg til trykkskjermene ble det som nevnt også lagt opp til at en benyttet skjermer til mer enveis formidling av bestemte hendelsesforløp. I disse ble filmer, bilder og

Fig. 6.22. "Hva er til middag". Fra sonen "Det kulinariske. Mat er en sosial konstruksjon". Det nest siste bilde i de fleste av trykkskjermene inneholder et åpent spørsmål med to svaralternativer, det siste bildet viser deretter hva andre har svart på det samme spørsmålet. Foto: Melkøyprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Fig. 6.23. Bilder fra sone 2, "Å holde seg varm", med trykkskjermen for værmeldingen og pollenvarselet. Foto: Melkøyprosjektet©Tromsø Museum Universitetsmuseet

Følgende trykkskjermer og filmer ble produsert:

“Hva er det til middag?” Her utforsker man fortidens kulinariske preferanser og tilberedningsmetoder gjennom å sette sammen sin egen femretters “steinaldermeny”.(fig. 6.22)

“Værmeldingen” og “Pollenvårselet” bruker moderne metaforer basert på nyhetsopplesning i TV til å forklare henholdsvis klimatiske og vegetasjonmessige endringer gjennom 11.000 år i Nord-Norge (fig. 6.23).

I **“Tenn ilden”** utfordres den besøkende til å utforske en rekke ulike oppgaver relatert til å lage, vedlikeholde og bruke ild i steinalderen.

“Smykk deg med rav”

presenterer rav fra steinalderen i Nord-Norge. Dette foregår ved at man skaper sitt eget halskjede basert på å hente ravperler fra ulike funnkontekster. Gjennom et web-kamera kan man smykke seg selv med halskjedet man har laget. Bildet av deg selv med smykket kan deretter sendes gjennom e-post til familie og venner. I tillegg til selve læringsaspektet var hensikten med denne installasjonen å utvikle strategier der publikum selv ble brukt for å promotere utstillingen.

“Magasinet jakt og fiske”

tar utgangspunkt i en slags trendanalyse av materiell kultur. Utgangspunktet er 9000 år med ulike pilespisstyper der de ulike typene relateres til skiftende moter og trender .

“Steinsmeden” viser “livshistorien til en Sunderøyspiss, produsert og skjeflet ved ildstedet, dets bruk og ødeleggelse , oppvarming og avskjefting før den kastes som

avfall i ildstedet. Lydene av knakking og tilsliping danner en lyd-kollasj som når utover utstillingslokalet.

“Statoil (Snøhvit) gassterminalen” er en film som presenterer moderne energiutvinning og høyteknologi på Snøhvitfeltet og Melkøya. Filmen er laget av Statoil.

Vurdering av utstillingen

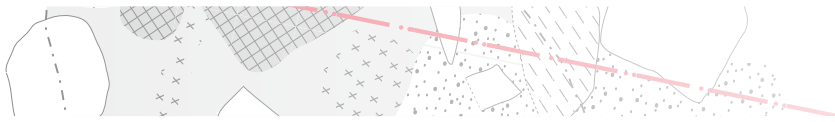
Fagenhet for formidling ved Tromsø museum har utført brukerundersøkelser basert på spørreskjema. Resultatene fra disse er foreløpig ikke ferdigstilt. En rask gjennomgang av store deler av dette materialet gir imidlertid inntrykk av tilbakemeldinger, både når det gjelder form og virkemidler. Et spennende trekk ved disse er at de ulike alderssegmentene ser ut til å være relativt samstemte i sine vurderinger. Den utstrakte anvendelsen av interaktive vikemidler og skjermer var særlig utviklet for å skape engasjement hos hovedmålgruppen, skolebarn i alderen 10-16 år (fig. 6.24). Det viser seg imidlertid av disse vikemidlene ønskes velkommen av samtlige aldersgrupper og at brukerterskelen er lav. En av årsakene kan være at de aller fleste er fortrolig med skjermbasert formidling. Selve mediet fungerer derfor ikke bare for de yngre segmentene som er fortrolige med data og tv-spill, de aller fleste har jo daglig omgang både med TV og minibankens berøringskjermer.

Flere av skjemaene er dessuten utfylt av arkeologer, eller andre med annen mer faglig tilknytning. Også her er kommentarene i all overveiende grad positive, både til valg av strategi, vurdering av de ulike virkemidler og form. En del trekker imidlertid frem at de kunne ha ønsket flere autentiske gjenstander i montrene.

Det er gjort to skriftlige vurderinger av utstillingen av Rigmor Olsen og Rune Follestad som var ansatt som museumspedagog ved museet i henholdsvis 2006 og 2007. Olsen og Follestad har hatt den daglige omgangen med barn og skoleklasser. Totalt baseres deres to evalueringer på besøk av til sammen 990 skoleelever fordelt på 48 klasser fra 4-10 trinn. Begge vurderingene legger vekt på bruken av utstillingen i forbindelse med skolebesøk og de utfordringene dette gir både til utforming av virkemidler og tematikk, men også mer praktiske sider som lokalenes egnethet knyttet til gruppeundervisning og lignende.

Vurderingene trekker frem at utstillingen er svært godt mottatt både blant de yngste- og eldste elevene. Den framstår som annerledes enn det de tidligere har opplevd på et museum, det er mange ting de kan ta på. Elevene kan i stor grad på en selvstendig måte tilegne seg kunnskap, mens lærer og museumspedagog kan ha en mer tilbaketrasket rolle enn normalt er tilfellet.

Skjermene fremheves som “kule”, men noen er også litt kjedelige. Elevene er stort sett på besøk i to dobbelttimer. En fellesnevner for samtlige av alderstrinnene ser ut til å være at man ikke raskt går lei, men at man er engasjert tiden ut. I følge lærerne er dette til stor forskjell fra andre museumsbesøk, der interessen raskt dabber av etter at nyhetens interesse har gått over. Skolekassen med kopier ser ut til å falle mest i smak for de minste alderssegmentene mens ungdomsskoleelever liker best aktiviteter og lar seg imponere over hvor skarp steinflakkene er og er henrykte over å lage bål og skyte med pil og bue.

TROMSØ MUSEUM
UNIVERSITETSMUSEET

ILDEN I SENTRUM

Vi vil gjerne ha dine kommentarer om denne steinalder-utstillinga. Vil du hjelpe oss med å bli bedre? Fyll ut punktene under og legg arket i kassen. Takk!

1) *Litt om deg selv (sett ring rundt det som passer). Kjønn:* Kvinne Mann
Alder: 0-15 15-25 25-35 35-45 45-60 60-75 75+
Du er her: Alene Med familien Med venner Med turistgruppe Annet
Bosted: Tromsø Annen kommune i Troms Øvrige Norge Utlandet

2) *Hva synes du om utstillinga, og da nærlig*

- rommene og utstillinga "møblering"?
fantastisk og inspirerende!
- tekstene og bildene?
lit kjedelige men ok
- takene til å åpne, kassene der du kan legge gjen og gnister, og alt du kan ta på?
*oftere, mere det e så synsyt bra!
man lære ved å gjøre*
- de interaktive skjermene?
😊 ++ Herlig
- montrene med originale gjenstander?
Boaring

3) *Andre kommentarer? (Skriv gjerne på baksida om det trengs)*

Feo siter har i disken å ser utover bananer!

Fig. 6.24. Brukerundersøkelsesskjema med kommentarer fra en i hovedmålgruppen!

Oppsummering

Så langt ser utstillingen ut til å være vellykket. Publikum bruker lang tid i utstillingen, og integreringen av høy- og lavteknologisk interaktivitet ser ut til å skape både interesse og engasjement.

Som en foreløpig oppsummering kan vi derfor driste oss til følgende konklusjon: Ildstedet og ildstedsteknologi har vært et godt utgangspunkt for en generell og representativ formidling av livet i steinalderen både på Melkøya og i Nord-Norge generelt. En av årsakene til dette kan jo være at: - **Et av de stedene vi lettest møter menneskene i fortida er jo nettopp her, i varmen og lyset fra ilden!**

Tilbakemeldingene fra lærerne er også positive. De viser til at behovet for konkretisering og praktiske behov er stort i skolen, og de mener det er særdeles viktig at elvene får mulighet til utfoldelse og engasjement ved museumsbesøk. Både museumspedagogene og skolelærerne viser til at steinalderen er spesielt nevnt i kunnskapsløftet under området historie i samfunnsfag etter det 4. årstrinnet. I tillegg er energi og varme viktige tema på ungdomstrinnet. I lys av Kunnskapsløftet mener de at "Ilden i sentrum" utstillingen godt lar seg tilpasse undervisningsopplegg for skoleklasser fra 4.-10. trinn.

Av mer negative sider trekker museumspedagogene særlig frem plassmangel. Ofte er det mer enn 20 i klassen og da framstår en del av rommene som ganske små, og følgelig mindre egnet. Et annet, og beslektet problem, er i relasjon til skjermene. Dersom elevene skal stå foran skjermene bør det ikke være mer enn åtte til ti elever samtidig. Dersom elevene sitter på gulvet ser de ikke skjermene siden disse er vippt oppover. Det hadde derfor vært en stor fordel om det var mulig å vri skjermene nedover. Et annet alternativ som har vært diskutert er muligheten av å vise en del av programmene på veggen i "Ilden rommet" ved hjelp av en video-kanon. Av mer tematisk rettede innspill ser det ut som om både elever og lærere godt kunne tenkt seg mer om mat og matlaging i steinalderen.